PALEO-AKTUEEL

Het Groninger Instituut voor Archeologie presenteert zijn onderzoek

31

VOORUIT ROEIEN DOOR ACHTERUIT TE KIJKEN

Essays over honderd jaar archeologie aan de
Rijksuniversiteit Groningen en de toekomst
van de archeologie

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers en studenten van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Aan dit nummer werkten mee: Stijn Arnoldussen, Peter Attema, Remco Bronkhorst, Nathalie Brusgaard, René Cappers, Youri van den Hurk, Lidewijde de Jong, Paula Kalkman, Angelique Kaspers, Martijn van Leusen, Maarten Loonen, Arnoud Maurer, Annet Nieuwhof, Johan Nicolay, Hans Peeters, Iris Rom, Annette Scheepstra en Frits Steenhuisen.

Redactie: Flip Kramer (coördinatie), Elisabeth van 't Lindenhout & Daan Raemaekers

Vormgeving en omslagontwerp: Siebe Boersma

Correctie Engelse samenvattingen: Suzanne Needs-Howarth

Foto omslag: het Archeologisch Monumentaal Reservaat (AMR) Ezinge met bebouwing, gezien vanuit het westen Foto W. Dijkstra. Zie artikel Veenman.

ISBN 9789493194328

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
 groningen**

**groninger instituut
 voor archeologie**

© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel 31

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis Publishing
Groningen, 2021

Inhoud

VOORWOORD Daan Raemaekers	VII
VAN <i>TOMB RAIDER</i> NAAR DE TOEKOMST: DE ONTWIKKELING VAN EEN ARCHEOLOGISCHE TENTOONSTELLING Anne Ponten	1
VAN POEP TOT PIT. BRUGGEN SLAAN TUSSEN WETENSCHAP EN SAMENLEVING Douwe van der Tuin & Anita Brongers-Warmelink	9
ARCHEOLOGIE VOOR SNACKERS, ONDIEPE GRAVERS EN DIEPGRAVERS: DE ARCHEOLOOG ALS VERHALENVERTELLER Harrie Wolters	17
BEELDVORMING OVER ARCHEOLOGIE, BEELDVORMING BIJ ARCHEOLOGEN Jana Esther Fries	27
JE KUNT ALLEEN VOORUIT ROEIEN DOOR ACHTERUIT TE KIJKEN. PLEIDOOI VOOR MEER POLITIEK IN DE ARCHEOLOGIE EN MEER ARCHEOLOGIE IN DE POLITIEK Sandra Beckerman	37
HET MUSEUM OP DE SNIJTAFEL: DE ARCHEOLOGIETENTOONSTELLING ONDERZOCHT Bastiaan Steffens	45
INCLUSIEVE ARCHEOLOGIE: MODEWOORD OF STREEKPRODUCT? Alexander Zagkotsis	55
IN DE KRANT. HOE VINDEN ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN HUN WEG NAAR DE SAMENLEVING? Joke Geelhoed-Oosterhuis	63
BEHOUD IN SITU, OF WAT DOEN WE ALS ALLES OP IS? Froukje Veenman	73
EEN ODE AAN DE STUDIE NAAR HET VERLEDEN Fardau Mulder	83
BEELDVORMING OVER NEDERLANDSE KASTELEN VANUIT DE LUCHT Diana Spiekhout	91

ISOTOPEN IN DE ARCHEOLOGIE – VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST Michael Dee & Hans van der Plicht	101
HONDERD JAAR ARCHEOZOÖLOGIE IN GRONINGEN Youri van den Hurk, Nathalie Ø. Brusgaard, Jolijn Erven, Francesca G. Slim, Dimitris Filioglou, Safoora Kamjan, Willemien de Kock, Rachel M. Winter & Canan Çakırlar	107
VAN TRADITIONELE ARCHEOLOGIE NAAR ECOLOGISCHE ARCHEOLOGIE: TERUGBLIK EN VOORUITBLIK IN EEN JUBILEUMJAAR René Cappers, Merit Hondelink & Mans Schepers	119
ONTWIKKELINGEN IN DE MEDITERRANE LANDSCHAPSARCHEOLOGIE AAN HET GIA. WAAR KOMEN WE VANDAAN EN WAAR GAAN WE NAARTOE? Peter Attema	125
<i>PRONKJEWAILS</i> IN VERRE OORDEN: GRONINGS ONDERZOEK NAAR DE DOOD IN HET OOSTELIJK MIDDELLANDSE ZEEGEBIED Sofia Voutsaki, Tamara M. Dijkstra, Olivia A. Jones, Lidewijde de Jong, Vana Kalenderian, Paula Kalkman, Eleni Milka, Eleni Panagiotopoulou, Iris Rom, Caroline van Toor, Paraskevi Tritsaroli, Theofania Tsempera & Chryssa Vergidou	135
HOE EEN INHEEMS PERSPECTIEF DE ARCHEOLOGISCHE INTERPRETATIE KAN VERBREDEN Sean P.A. Desjardins & Sarah M. Hazell	145
KOUDE VERRASSINGEN. ONTWIKKELINGEN EN TOEKOMSTIGE MOGELIJKHEDEN IN DE ARCHEOLOGIE IN HET POOLGEBIED Louwrens Hacquebord	153
VAN SCHEEPSHOUT TOT DIGITALE WRAKKEN. EEN REFLECTIE OP DE ONTWIKKELING EN TOEKOMST VAN DE MARITIEME ARCHEOLOGIE IN NEDERLAND Yftinus van Popta	165
OP DE SCHOUDERS VAN REUZEN. DE ARCHEOLOGIE VAN NOORDWEST-EUROPA Daan Raemaekers, Stijn Arnoldussen, Johan Nicolay & Hans Peeters	175

Voorwoord

In 2020 vierde het Groninger Instituut voor Archeologie zijn eeuwfeest. De keuze voor dat jaar was tot op zekere hoogte arbitrair. In 1920 werd het Biologisch-Archaeologisch Instituut gesticht en dat moment is te beschouwen als formeel beginpunt van de archeologie aan de Groninger universiteit. We hadden echter ook de aanstelling van Van Giffen (1917) of de betrekking van het gebouw aan de Poststraat (1922) als beginpunt kunnen nemen. Bovendien kent de archeologie aan de RUG een langere geschiedenis. C.W. Vollgraff was vanaf 1908 hoogleraar Griekse taal- en letterkunde en voerde opgravingen uit in Griekenland, en later ook op het Domplein in Utrecht. Hoe dan ook viel de keuze dus op 2020.

Achteraf bleek 2020 een bijzonder jaar voor een eeuwfeest. Door de coronapandemie waren vanaf half maart alleen digitale activiteiten mogelijk. Gelukkig konden desondanks best veel van onze plannen doorgaan. In januari hebben we met alle medewerkers ontbeten en was er een cursus voor amateur-archeologen, georganiseerd samen met de AWN-Noord en onze studievereniging Bachur. Daarnaast opende de tentoonstelling *Dig it all* in het Universiteitsmuseum - zelfs digitaler dan voorzien. De tentoonstelling was het resultaat van de samenwerking van onze masterstudenten, de geodienst en CIT-afdeling van de RUG en de gemeente Groningen. Bovendien zijn sinds de zomer van 2020 alle uitgaven van *Paleo-aktueel* en *Palaeohistoria* gratis te downloaden!

Bij een eeuwfeest ligt het voor de hand om terug te kijken. Om die reden is gewerkt aan een fotogeschiedenis van het GIA. Deze zal in 2021 als publicatie verschijnen. Maar daarnaast is het een mooi moment om juist de blik vooruit te richten. Dat was de opdracht die de schrijvers in deze bijzondere uitgave van *Paleo-aktueel* meekregen. In ons jubeljaar nodigden we studenten en staf van de opleiding archeologie van de RUG en maatschappelijke partners in binnen- en buitenland uit om te reflecteren op ons vakgebied en zo richting te geven aan de toekomst van de archeologie. Wat is archeologie in 2020? Welke ontwikkelingen in de wetenschap, de politiek of maatschappij zijn er? En wat moeten of kunnen we hiermee? Wat betekenen deze ontwikkelingen voor onze opleiding en ons onderzoek?

Deze bloemlezing vormt een mooie afsluiting van ons eeuwfeest, een brede kennismaking met het huidige GIA en geeft richting aan onze toekomst. Wij willen het belang van archeologie voor de huidige maatschappij benadrukken, met inzichten over bijvoorbeeld culturele identiteit, migratie en leven met zeespiegelstijging. Wij delen kennis en staan open voor het gesprek met onze maatschappelijke partners. We staan in de maatschappij. Dat betekent bijvoorbeeld dat onze laboratoria ook door externe partijen gebruikt kunnen worden. En we werken samen. Omdat wij vinden dat samenwerking alle partijen versterkt en omdat we zo het belang van archeologie kunnen versterken. Deze bundel geeft van al deze zaken goede voorbeelden.

Daan Raemaekers,
directeur van het Groninger Instituut voor Archeologie

In de krant. Hoe vinden archeologische vondsten hun weg naar de samenleving?

Joke Geelhoed-Oosterhuis¹

Mijn loopbaan als veldarcheoloog was kort, maar ik had wel veel geluk. Ik kon aan de slag bij het project De Vergulde Hand-West in Vlaardingen, een grote opgraving met vindplaatsen uit verschillende perioden die de nodige media-aandacht trok. Vooral verslaggevers van plaatselijke kranten kwamen langs. Een fotobijschrift bij een bericht in *Groot Vlaardingen* op 7 juli 2005 luidde: “Bij de Vergulde Hand zijn opgravingen van nationaal belang gevonden”. Dit zorgde voor hilariteit bij het opgravingssteam. We vonden van alles, maar geen opgravingen.

In dit bericht in een lokale krant werd het nationale belang van de opgraving benadrukt, niet alleen in het wat knullige bijschrift, ook in de kop en in de tekst. Maar wat dat belang precies was, hoe de nieuwverworven kennis ons land of onze samenleving zou dienen, daar werd niet op ingegaan. Had de verslaggever zich daarvan beter op de hoogte moeten stellen? Of hadden de onderzoekers het beter moeten uitleggen?

Hoe schrijven kranten over archeologie? Welke onderwerpen worden gekozen en hoe worden die benaderd? Archeologen lijken een wat moeizame relatie te hebben met journalisten, en misschien is daar ook wel reden voor. Maar als archeologie een rol moet spelen in de maatschappij, vormen journalisten een onmisbare schakel. De krant is bij uitstek een medium waar mensen kennismaken met archeologische ontdekkingen. Dat geldt niet alleen voor mensen die al een speciale belangstelling voor archeologie hadden, maar voor alle breed geïnteresseerde lezers.

Archeologie in vijf fasen

In dit artikel bestudeer ik op welke manier archeologie wordt gepresenteerd in de krant.

Hiervoor gebruik ik een schema, waarin ik de archeologie indeel in vijf fasen. Elk van deze fasen kan aan de orde komen in een krantenbericht over een archeologisch onderwerp (tabel 1).

Met behulp van dit schema bestudeer ik krantenartikelen over archeologie. Natuurlijk zal nooit slechts een van deze aspecten aan de orde komen. De eerste drie fasen zijn vrij eenvoudig te onderscheiden. Of er daadwerkelijk een bredere betekenis wordt gehecht aan een archeologische ontdekking is een stuk subjectiever. Maar het is juist de bredere betekenis die maakt dat archeologie een rol in het maatschappelijk debat kan innemen. Tot slot kunnen archeologische bevindingen aanleiding zijn om te handelen. Het is gemakkelijk vast te stellen of een artikel hiertoe een oproep doet, bijvoorbeeld aan de lezer, aan de overheid of aan de samenleving als geheel. Hiernaast bekijk ik of de artikelen gewijd zijn aan Nederlandse vondsten of onderzoeken, of aan internationale.

Wat staat er in de krant?

De selectie van geanalyseerde artikelen heb ik als volgt gemaakt. In de database Lexis Nexis heb ik gezocht naar Nederlandstalige krantenartikelen waarin het woord archeologie voorkomt. Ik heb de selectie beperkt tot de eerste maanden van 2020. In regionale kranten verschijnen veel berichten over archeologie. Deze allemaal behandelen was niet haalbaar, terwijl het moeilijk is om er een beredeneerde selectie uit te maken. Daarom heb ik me gericht op een landelijk dagblad, dat bovendien beschouwd wordt als een aanjager van het maatschappelijk debat, NRC Handelsblad. Tussen 1 januari 2020 en 6 juni 2020 zijn in NRC veertig berichten verschenen waarin het woord archeologie voorkwam. Het

Tabel 1. Archeologie in vijf fasen.

Vondst	Onderzoek	Conclusie	Betekenis	Handelen
De materie zoals die in de grond zit of in het depot ligt, nog zonder datering of interpretatie.	Datgene wat wordt gedaan om de materie een naam en een datering te geven, volgens een beproefde of juist een nieuwe methode.	De interpretatie waar- toe het onderzoek leidt.	Aan de conclusie of aan de vondst zelf kan vervolgens een bre- dere betekenis worden gehecht.	De bredere betekenis die de nieuwverworven ken- nis krijgt, kan aanleiding zijn tot handelen.

zijn deze berichten die ik gebruik om een beeld te krijgen van archeologie in de krant.

Niet al deze artikelen en berichten zijn daadwerkelijk gewijd aan een archeologisch onderwerp. In vier artikelen wordt het woord archeologie gebruikt als metafoor: driemaal voor het diepgaand onderzoeken van het verleden, en eenmaal voor het onderzoeken van iets waarvan we nooit echt zullen weten hoe het zit. Drie berichten zijn gewijd aan het behoud van historisch erfgoed in Amsterdam, waarin de gemeentelijke Dienst Monumenten en Archeologie genoemd wordt. Eenmaal wordt archeologie genoemd als beroep en tweemaal als studie, in berichten die niet aan de archeologie als zodanig gewijd zijn. Er blijven 30 artikelen over waarin wordt ingegaan op een archeologisch onderwerp. Twee daarvan zijn aan hetzelfde onderwerp gewijd, zodat ik uiteindelijk 29 verhalen overhoud (tabel 2). Voor deze verhalen heb ik de volgende vragen geprobeerd te beantwoorden:

- Is het onderwerp Nederlands of internationaal?
- Is er sprake van een nieuwe vondst?
- Wordt er ingegaan op een (nieuwe) onderzoeksmethode?
- Zijn er nieuwe conclusies getrokken?
- Wordt er een bredere betekenis toegekend aan de feiten?
- Geven de feiten of de betekenis aanleiding tot handelen?

Vooral (buitenlandse) neanderthalers...

Uit de indeling Nederlands/internationaal komt een duidelijk beeld naar voren. Slechts een van de artikelen behandelt een puur Nederlands

onderwerp: een kort bericht over het dorp Rotta, de voorloper van Rotterdam, rond 1000 n.Chr. Het gaat in de eerste plaats over een reconstructie van de taal die in die tijd gesproken werd, maar ook de opgravingen waarbij het dorp aan het licht is gekomen worden genoemd. Zes artikelen gaan over internationale onderwerpen maar hebben een duidelijke Nederlandse connectie, bijvoorbeeld omdat een Nederlandse onderzoeker betrokken is bij een internationaal onderzoek. De overige 22 artikelen behandelen puur internationale onderwerpen.

In achttien van de artikelen wordt geschreven over een daadwerkelijk nieuwe vondst. Voetsporen, botmateriaal, resten van schelpdieren en een stukje touw, de vondsten lopen erg uiteen. Elf artikelen gaan niet over nieuwe vondsten. Een deel hiervan gaat over eerdere vondsten die volgens een nieuwe methode onderzocht zijn. Andere zijn gewijd aan bijvoorbeeld het behoud van archeologisch erfgoed of aan archeologische tentoonstellingen. Een bespreking van een boek over de opgravingen van Megiddo schetst een heel aardig beeld van de beginjaren van de archeologie. De perikelen van het opgravingsteam zijn nog altijd herkenbaar.

Tien van de artikelen gaan in op nieuw onderzoek of nieuwe onderzoeksmethoden. De opkomst van de natuurwetenschappelijke onderzoeksmethoden in de archeologie is niet onopgemerkt gebleven in NRC Handelsblad. In een artikel van 4 januari, waarin wetenschapsjournalisten hun verwachtingen voor het nieuwe jaar presenteren, spreekt Hendrik Spiering de verwachting uit dat paleo-DNA-analyse, met als nieuwste variant de paleo-eiwitanalyse, een hoge vlucht zal nemen. Maar ook laserobservatie

Tabel 2. Geanalyseerde artikelen.

Datum	Titel
4 januari 2020	Gruwelen op archeologische vondsten - Kijk, luister, lees
4 januari 2020	Toen de Grieken gingen schrijven - Hoe oud is het Griekse alfabet?
4 januari 2020	Van oermens tot kunstmatige intelligentie - 2020 van klimaat tot crispr: een vooruitblik
10 januari 2020	Wie gaat Palmyra restaureren?
10 januari 2020	Een unieke mix van stijlen
15 januari 2020	Ötzi gebruikte dierlijke pezen voor zijn pijl-en-boog
16 januari 2020	Neanderthaler zocht schelpen in zee
30 januari 2020	IJstijdjagers hadden bijzondere band met raven
4 februari 2020	Eerste potten waren voorbottenbouillon en vissoep
19 februari 2020	Een heel plat neanderthalerskelet
24 februari 2020	Een bodyfarm is een serene omgeving
25 februari 2020	Christelijke pelgrims in Nubië aten veel varkensvlees
7 maart 2020	Twijfels bij Tefaf: zijn oudheden op kunstbeurs legaal? - Archeologie zonder papieren
3 april 2020	Eiwit uit 800.000 jaar oude mensentanden gewonnen
7 april 2020	Neanderthalers waren gek op mosselen
8 april 2020	Heilige koe ging als gift mee op reis naar hiernamaals
16 april 2020	Neanderthalers waren ook al handig met touw
28 april 2020	Teherans afval geeft geheim bloot - In Teheran bestaat officieel geen prostitutie. De inhoud van afvalcontainers bewijst anders
29 april 2020	Vingers verraden sekse pottenbakker - Pottenbakken in het Israël van de vroege Bronstijd was vooral een mannenklusje
30 april 2020	Kostbaarheden onder het Noorse ijs - De Lendbreenbergpas speelt nu geen rol, maar werd lang geleden intensief gebruikt
1 mei 2020	Vondst schetst treurig levensverhaal van vroege slaven
9 mei 2020	De Holocaust die nog bestaat in de bodem - Sporen van de Holocaust uit de grond waar de kampen waren
13 mei 2020	Sieraden van eerste sapiens in Europa - Sieraden die Homo sapiens maakte waren voorbeeld voor Europese neanderthalers
19 mei 2020	Sporen in modder tonen arbeidsverdeling sapiens
23 mei 2020	Beuken en rammen naar de oude steentijd in Armenië - Archeologie bedrijven met het geluid van mitrailleurs op de achtergrond
23 mei 2020	'Willikumo ana Rottaa'
4 juni 2020	Laser onthult enorm Maya-bouwwerk - Maya's besteedden 13 miljoen mandagen aan het bouwen van een observatieplatform
5 juni 2020	Goede tijden, slechte tijden in Armageddon
6 juni 2020	Sapiens komt uit een Afrikaanse wolk - Van wie stammen we nu weer af? Waar komt de moderne mens vandaan? De ideeën daarover verschuiven

van een Mayabouwwerk en chemische analyse van vetresten in aardewerk komen aan de orde. Een interessant verschijnsel, niet zozeer een onderzoeksmethode als wel een omstandigheid, is de smeltarcheologie die in twee berichten aan de orde komt: door de opwarming van de aarde smelten gletsjers, waardoor oude voorwerpen aan het licht komen.

Niet verrassend komen in het grootste deel van de artikelen nieuwe conclusies aan bod: in negentien van de 29. Vrijwel alle vondsten en onderzoeken die beschreven worden, leiden tot nieuwe inzichten omtrent het verleden. Een uitzondering is de vondst van een compleet neanderthalerskelet, op zichzelf een spectaculaire vondst die een

vermelding in de krant waard bleek. Andere artikelen waarin geen nieuwe inzichten aan bod komen, zijn gewijd aan behoud van erfgoed, aan tentoonstellingen en aan handel in archeologische kunst.

Twee onderzoeken zijn opvallend. Ten eerste de vondst van de skeletten van drie Afrikaanse mannen in een massagraf in Mexico. Zij moeten behoord hebben tot de eerste Afrikaanse slaven in Mexico en hun overblijfselen laten zien hoe hard hun leven is geweest. Ten tweede de opgravingen van concentratiekampen uit de tijd van de Nazi-overheersing. Beide geschiedenissen zijn uit historische bronnen bekend. Het is de onderzoekers er niet om te doen dat ze aanvullend bewijs leveren voor slavernij of concentratiekampen. Hun ontdekkingen zijn illustratief, ze sluiten aan bij het bestaande verdriet over het verleden.

Daarmee komt het volgende aspect aan de orde waarop ik de berichten beoordeeld heb: de bredere betekenis die gegeven wordt aan het onderwerp van het artikel. Deze vraag is niet zo makkelijk te beantwoorden als de vorige. Ik bedoel er het volgende mee. Een archeoloog kan uit onderzoek afleiden dat op een bepaalde plaats een prehistorische boerderij is geweest. Een boer die daar in de buurt woont kan een volgende stap zetten door hieruit op te maken dat hij in een lange traditie staat van mensen die dit land bewerkt hebben. Deze betekenis is persoonlijk en ze kan op haar beurt aanleiding zijn om te handelen, in dit geval misschien om een opvolger te zoeken voor het bedrijf. Ik probeer dus vast te stellen of in de krantenartikelen de stap wordt gezet van een min of meer objectieve conclusie naar een bredere betekenis die meer subjectief is.

In vrijwel elk van de 29 krantenartikelen die ik heb gebruikt lijkt wel een bredere betekenis te worden gehecht aan de vondst of aan het onderwerp dat besproken wordt. De onderwerpen lopen zeer uiteen, maar er is wel een aantal clusters te ontdekken van berichten die een vergelijkbare thematiek hebben. Drie berichten gaan over de beschermwaardigheid van archeologisch erfgoed en archeologische kunst. Drie berichten hebben

een sociologisch karakter en zijn gewijd aan de arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen, en aan de verandering van sociale omstandigheden onder invloed van verstedelijking. Het grootste cluster wordt gevormd door berichten die losjes bij elkaar geveegd kunnen worden onder het kopje 'vroege mens': negen artikelen gaan over de neanderthaler en/of de homo sapiens. De afstamming van de mens blijkt een dankbaar onderwerp. Een bericht van 6 juni 2020 heeft de veelzeggende kop: "Van wie stammen we nu weer af?" De neanderthaler is goed voor een aantal vermakelijke krantenkoppen: "Neanderthaler zocht schelpen in zee", "Neanderthalers waren gek op mosselen" en "Neanderthalers waren ook al handig met touw", die in die volgorde in NRC verschenen. Het belangrijkste onderwerp binnen dit cluster is het gelijktijdig voorkomen van neanderthaler en homo sapiens. Vier artikelen zijn hieraan gewijd. Neanderthaler en homo sapiens worden in deze artikelen met elkaar vergeleken en in drie van de vier valt duidelijk de boodschap te lezen dat de neanderthaler niet onderdeed voor de moderne mens.

Tenslotte het handelen. In een kort bericht op 4 januari 2020 wordt de lezer opgeroepen om spoorstraf naar Londen af te reizen om een tentoonstelling te bekijken over de Trojaanse oorlog. Zo'n glasheldere oproep komt niet veel voor in berichten over archeologie. In de berichten over behoud van erfgoed schemert een oproep door aan overheden of andere bevoegde instanties om hier werk van te maken. Moderne archeologie in afvalcontainers in hedendaags Teheran brengt prostitutie aan het licht die veroorzaakt wordt door armoede; ook hier ligt een taak voor de overheid. De enige andere rechtstreekse oproep aan de lezer wordt gedaan in een artikel over het onderzoek naar concentratiekampen. Volgens onderzoeker Ivar Schute vertellen deze opgravingen "(...) ook iets over onszelf: het in Sobibor teruggevonden naamplaatje van de vijfjarige Lea Judith de la Penha uit Amsterdam vertelt ons waartoe mensen in staat waren, en wat dat impliceert voor ons eigen handelen."

Hoe komt archeologie in de krant? De steekproef die ik heb genomen uit NRC Handelsblad levert het volgende beeld op. Nieuwe vondsten en nieuwe conclusies nemen een grotere plaats in dan nieuwe onderzoeksmethoden. Er is een duidelijke voorkeur voor zeer oude vondsten die inzicht kunnen geven in de afstamming van de mens. De belangrijkste boodschap lijkt te zijn: de neanderthaler was niet de mindere van de homo sapiens. In slechts een klein deel van de berichten ligt een concrete oproep tot handelen of tot reflectie besloten. En, buiten mijn schema om maar wel zeer opvallend: de Nederlandse archeologie komt er bekaaid af. Verreweg de meeste berichten zijn gewijd aan internationale vondsten en onderzoeken.

Wat zeggen de wetenschapsjournalisten?

Deze bevindingen heb ik besproken met drie wetenschapsjournalisten: Hendrik Spiering en Bart Funnekotter, beiden werkzaam bij de wetenschapsredactie van NRC Handelsblad, en Theo Toebosch, die als freelance wetenschapsjournalist schrijft over archeologie, onder andere voor NRC Handelsblad.

Ten eerste natuurlijk de vraag: welke archeologische onderwerpen komen in de krant? Hoe kiest een journalist waarover hij gaat schrijven? Er bestaat nieuws dat onvermijdelijk is, zegt Spiering. Nieuws dat je gewoon moet hebben. Dat is bij iedere redactie zo, en bij de wetenschapsredactie misschien nog wel duidelijker. Daarnaast is er een heel breed gebied waarbinnen je gewoon kunt kiezen: doe je het wel, doe je het niet? Funnekotter: "Wij schrijven eigenlijk alleen over gepubliceerd onderzoek: onderzoek dat in een wetenschappelijk tijdschrift heeft gestaan, en dat peerreview heeft ondergaan. Als er een héél interessante vondst wordt gedaan, dan zullen we daar ook wel over schrijven. Maar in principe is nieuws als oud masker of oud graf gevonden niet genoeg."

En waarom komt de Nederlandse archeologie er zo bekaaid af in NRC Handelsblad? "Ik denk dat het heel erg met de commerciële archeologie te maken heeft," zegt Toebosch. "De universiteiten

zelf doen weinig aan grootschalig onderzoek in Nederland. En de bedrijven, ja, dat is toch vooral opruimen." Een Nederlandse link is wel een pre, zeggen zowel Spiering als Funnekotter. Maar de redactie kijkt vooral naar de internationale toptijdschriften: *Science*, *Nature*, *Journal of Archaeological Science*, *Archaeology* en *Antiquity*. Nederlandse onderzoeken worden niet of niet snel genoeg in zulke tijdschriften gepubliceerd, zegt Funnekotter. Hebben Nederlandse onderzoekers het aan zichzelf te wijten dat ze niet in de krant komen? Zo ver wil Funnekotter niet gaan: "Misschien is wat ze vinden niet zo spectaculair dat het doordringt tot die laag van toptijdschriften."

Vondst

Juist de vondst maakt archeologie ideaal voor de krant, zegt Spiering. "Het duikt ineens op. Nieuw! Nieuw fossiel gevonden! Nieuwe opgraving van dit of dat! Nieuwe Vikingschat! Het is er niet, en ineens is het er wel." Toch zijn de drie journalisten het erover eens dat een nieuwe vondst in zichzelf niet genoeg is. Funnekotter: "Onlangs werd bijvoorbeeld bekend dat er op IJsland een nieuwe bewoningslaag was ontdekt, waar waarschijnlijk een Vikingwoning te zien is die daar al aan het begin van de 8ste eeuw zou zijn gebouwd. Dat zou dus heel interessant zijn, want dat zou betekenen dat de Vikingen nog eerder op reis zouden zijn gegaan dan we al dachten. Maar die publicatie is alleen een persbericht: kijk eens wat we gevonden hebben. Er zit nog geen wetenschappelijk artikel aan vast. Daarom hebben we de afweging gemaakt om er nu nog niet over te schrijven. Totdat er meer bekend is over wat daar precies gevonden is en er fatsoenlijke datering heeft plaatsgevonden. Dan weet je echt zeker waar je het over hebt." Toebosch is zelfs een beetje allergisch voor spectaculaire, unieke vondsten. "Hoe uniek is het allemaal? In wezen het is vaak een verkooppraatje: de oudste dit of de oudste zus, de grootste of de kleinste... Soms levert het wel een stukje op, hoor. Maar ik heb toch het liefste dat het over een groter thema gaat."

Fig. 1. Neanderthalers rond een kampvuur.
* = "Ik heb een vuurtje gemaakt, dat komt vast in de krant!"
(figuur S.E. Boersma, RUG/GIA).

Onderzoek

Archeologische vondsten moeten dus deugdelijk onderzocht zijn voordat ze in krant kunnen komen. Maar moet de onderzoeksmethode ook beschreven worden? "Pas als het onderzoek af is," zegt Spiering. "Dus als er een duidelijke conclusie is. Een onderzoeksmethode wordt veel interessanter als je weet wat er uitgekomen is." Kan een nieuwe onderzoeksmethode in zichzelf een interessant onderwerp zijn? "Ja, maar dan moet hij wel erg nieuw zijn." Toebosch is daar minder terughoudend in. "Ik schrijf al ongeveer 28 jaar over archeologie, dus er zijn dingen waarvan ik denk: dat is al oud. Maar ik moet me realiseren dat er een publiek is waarvoor het niet oud is. En voor wie het interessant is om iets opnieuw te beschrijven. Laten we zeggen, om de tien jaar." Aan een onderzoek dat nog maar net gestart is,

zal Toebosch niet snel een artikel wijden. "Aan goede bedoelingen geen gebrek, maar ik heb ook geduld. Ik wacht wel tot er resultaat is."

Ook Funnekotter schrijft meestal iets over methoden en technieken. "Bijvoorbeeld dat tegenwoordig met gentechologie botten worden onderzocht, en dat ze daardoor kunnen zien waar mensen vandaan komen. Ik probeer dat altijd wel even uit te leggen, hoe dat dan werkt, hoe je aan de hand van een genoom kan zien waar iemand vandaan komt. Ook woorden als massaspectrometrie of isotopenonderzoek. Ik vind dat je uit moet leggen wat dat is, want niet iedereen heeft dat paraat. Vooral ook omdat de archeologie de afgelopen tien, vijftien jaar zo'n stormachtige ontwikkeling heeft doorgemaakt als het gaat om nieuwe technieken, is het altijd wel nuttig om daar een verwijzing of twee aan te wijden."

Fig. 2. Neanderthalers bij een hut. * = "Een nieuw kapsel, dat komt vast in de krant!" (figuur S.E. Boersma, RUG/GIA).

Conclusie

Zoals onderzoeksmethoden interessant worden omdat ze interessante resultaten opleveren, zo worden resultaten interessant door het wetenschappelijk onderzoek dat eraan ten grondslag ligt. "Alleen maar uitkomsten, daar heb je niks aan," zegt Spiering. "De essentie van wetenschap is juist dat het ergens op gebaseerd is. En de essentie van wetenschapsjournalistiek is dat je niet alleen de conclusies overneemt, maar ook laat zien hoe zoiets tot stand komt. Ook de discussies die daarbij spelen."

Bredere betekenis en handelen

De stap van een conclusie naar een bredere betekenis, met in het verlengde daarvan een eventuele aanleiding tot handelen, blijkt een veel grotere te zijn dan de vorige stappen, omdat daarmee tegelijk de vraag opkomt: wiens taak is het om een

bredere betekenis toe te kennen aan nieuwverworven kennis? Is dat de taak van een wetenschapsjournalist? Voor Toebosch niet. "Ik weet wel dat je niet totaal objectief kunt zijn, maar ik probeer zo min mogelijk mijn eigen mening weer te geven. Anders kon ik beter een opiniestuk schrijven." Dus voor hem is het de lezer die een bredere betekenis toekent aan een ontdekking? "Of ik laat het een wetenschapper zeggen." Funnekotter vindt niet dat een wetenschapper een bredere betekenis mag toekennen aan zijn bevindingen: "Ik ben zelf historicus, zo ben ik niet opgeleid. Nee, het is aan de wetenschapper om de feiten te presenteren. Ik verzeil nu even niet in een postmoderne discussie of er zoiets bestaat als objectiviteit. Een wetenschapper presenteert de feiten, in het besef dat we nu anders leven en denken dan vroeger. En dan is het aan de lezer zelf om daaruit zijn conclusies te trekken en ermee te doen wat hij wil."

Moeten archeologische bevindingen ons stemmen tot nadenken over onszelf? “Dat hoeft wat mij betreft niet per se,” zegt Funnekotter, “maar ik denk dat nadenken over jezelf altijd goed is. Natuurlijk kun je dingen uit de vroege bronstijd niet rechtstreeks extrapoleren naar nu. Maar het leert je misschien wel iets over hoe de mens in elkaar zit, hoe de geschiedenis van de mens zich heeft gevormd. We weten nu bijvoorbeeld, doordat we het genoom van mensen in kaart kunnen brengen, dat er in de steentijd en de vroege bronstijd al heel veel gemigreerd werd. Dat mensen verhuisden van de ene kant van Europa naar de andere. Dat geeft ons het inzicht dat migratie iets is dat diep in de menselijke cultuur verankerd ligt. Kijk, dat soort metalessen, als je die wilt trekken uit zo’n artikel, dan lijkt me dat prima. We zullen dat niet expliciet benoemen, want dan sta je met je wijsvinger te zwaaien. Maar zo leer je misschien wel iets over de mens.” Ook Spiering zal niet voortdurend de relevantie van archeologie benadrukken. “Het effect van wetenschapsjournalistiek, en eigenlijk van alle goede journalistiek, is dat als je het gelezen hebt de wereld veranderd is. Je hebt beter inzicht in hoe de wereld in elkaar zit. Het gaat dus meer om inzicht dan om relevantie.” Toebosch: “Het is wetenschap, dat kun je leuk en interessant vinden. En als je er toch iets van maatschappelijk belang aan wil hechten: het leert relativeren. De dingen komen en gaan. Mensen lang geleden waren ook mens. Je hebt veel met elkaar gemeen, en tegelijk is het ook weer vreemd. Het houdt je een spiegel voor.”

En die neanderthalers dan, die zo vaak in NRC staan, en die niet onderdeden voor de moderne mens? Funnekotter moet er hartelijk om lachen. “Dat is een gesprek dat we vaak voeren op de krant. Hendrik Spiering is degene die bij ons altijd over neanderthalers schrijft. Bij elke publicatie die er over neanderthalers verschijnt, komt hij wederom tot die conclusie. Hij houdt van neanderthalers, laten we het daarop houden.” Zit daar nog een onderliggende boodschap in? “Niet echt een boodschap. Maar je focust je natuurlijk

op de verschillen. Verschillen tussen mensen, tussen mensensoorten. Op de keper beschouwd zijn de overeenkomsten echter altijd groter dan de verschillen. Een onbewuste boodschap misschien.” Ook Toebosch kent Spierings liefde voor de neanderthaler, en hij kan er wat minder om lachen. “Dat de neanderthaler nou in z’n neus kan peuteren, dat de neanderthaler z’n haar kan kammen... Hartstikke leuk allemaal, maar veeg het eens bij elkaar in één verhaal. Het hoeft niet iedere week weer.”

Voor Spiering past de rehabilitatie van de neanderthaler bij deze tijd. “In de tijd dat West-Europa heerste over de wereld, en overal koloniën had waar ze konden doen wat ze wilden, was er een enorm superioriteitsgevoel bij de witte homo sapiens. Alles wat anders was, was primitief en dat deugde niet. Sinds de Tweede Wereldoorlog en de hele geschiedenis van het postmodernisme is er een andere gevoeligheid ontstaan. En dat heeft natuurlijk invloed op de wetenschap. We hebben laatst een podcast gemaakt over de sieraden van de neanderthalers. Hoe interpretere je die? Daar wordt van alles op losgelaten. En dat hoort helemaal bij deze tijd, dat je probeert, ook met hersenwetenschap, te doorgronden wat er gebeurt in het hoofd van mensen. Dat richt zich op de neanderthaler, omdat daar heel veel van gevonden is en omdat dat eigenlijk onze naaste broer is, of neef... en tegelijkertijd is er natuurlijk geen directe relevantie. Want waarom zou ik ineens ophouden te discrimineren als ik weet dat de neanderthaler ook slim was?” (fig. 1 en 2).

Tot slot

In NRC Handelsblad wordt minder geschreven over onderzoeksmethoden dan over vondsten of conclusies, maar dat betekent niet dat ze minder belangrijk zijn. Een nieuwe vondst kan alleen in de krant komen als ze ook deugdelijk onderzocht is. Anderzijds zijn conclusies alleen interessant als getoond kan worden hoe die conclusies bereikt zijn. Om aan een vondst of een conclusie een bredere betekenis te hechten of om er een aanleiding

tot handelen in te zien, laten wetenschapsjournalisten het liefst over aan de lezer. Nederlands archeologisch onderzoek komt veel minder vaak in NRC Handelsblad dan internationaal onderzoek omdat het niet wordt gepubliceerd in de toptijdschriften waarop de redactie haar aandacht richt. In dit artikel heb ik me beperkt tot één krant en een periode van een paar maanden. Wanneer meerdere kranten over langere tijd gevolgd worden, zou wellicht een ander beeld ontstaan.

En tenslotte: waarom is archeologie belangrijk, waarom komt het in de krant? Funnekotter: “Ik denk niet dat de geschiedenis zich herhaalt. Maar ik denk wel dat er patronen zijn in menselijk gedrag, in menselijke passies, in menselijke angsten, die je gedurende de hele menselijke historie terugziet. En op dat niveau, dus als je wilt leren hoe de mens werkt, hoe de maatschappij werkt, hoe de samenleving werkt, denk ik dat het heel veel zin heeft om naar archeologie en geschiedenis te kijken.” Een prachtig antwoord, bijna net zo mooi als het antwoord van Hendrik Spiering op de vraag waarom hij zo veel over neanderthalers schrijft: “Dat vind ik leuk!”

Archaeology in the newspapers

How do newspapers present archaeological research? An answer to this question was sought by analysing a set of articles from the daily newspaper NRC Handelsblad. I have distinguished five stages that can be discussed in an article: find, research methods, conclusion, broader meaning and action. I also examine whether Dutch or international topics were chosen. The results I have discussed with three science journalists.

In NRC Handelsblad, research methods are less frequently discussed than finds or conclusions, but are nonetheless deemed important. A find is only interesting after it has been soundly studied; a conclusion has value when it is well substantiated. Attaching a broader meaning to a find or conclusion is mostly left to the reader. Dutch archaeological research hardly reaches NRC Handelsblad, because it is not published in international top-class journals. Finally, the personal interests of the journalists play no small part in the process.

Noten

1. Marsstraat 22, 9742 EP Groningen, jokeoosterhuis@hotmail.com.